

Akademia
Równości

PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK SĘDZIÓW W SPRAWACH O UZGODNIENIE PŁCI

w obliczu braku przepisów
regulujących tę kwestię
w prawie krajowym

Klaudia Borowska
Anna Mazurczak
Małgorzata Mruk
Katarzyna Pulit
Alexander Stachurski
Maria Włoskowicz

Warszawa 2022

PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK SĘDZIÓW W SPRAWACH O UZGODNIENIE PŁCI

w obliczu braku przepisów
regulujących tę kwestię
w prawie krajowym

POLSKIE TOWARZYSTWO
PRAWA ANTYDISKRYMINACYJNEGO

Warszawa 2022

Badanie zostało zrealizowane w ramach projektu edukacyjnego „Akademia Równości” współorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego oraz Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa ELSA Poland skierowanym do osób przygotowujących się do wykonywania bądź wykonujących zawody prawnicze. Osoby uczestniczące w projekcie miały okazję wziąć udział w czterech zjazdach merytorycznych, podczas których osoby prawnicze i aktywistyczne przekazywały im wiedzę na temat przeciwdziałania dyskryminacji oraz podejmowania działań aktywistycznych. Dodatkowo w trakcie projektu odbył się program mentoringowy z udziałem profesjonalnych pełnomocniczek i pełnomocników. W ramach projektu osoby uczestniczące przygotowały monitoring społeczny, którego efektem jest niniejszy raport.

Przykłady dobrych praktyk sędziów w sprawach o uzgodnienie płci

w obliczu braku przepisów regulujących tę kwestię w prawie krajowym.

Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, 2022

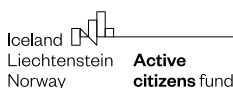
Opieka merytoryczna / Anna Mazurczak

Zespół badawczy / Klaudia Borowska, Małgorzata Mruk, Katarzyna Pulit, Alexander Stachurski, Maria Włoskowicz

Koordinacja projektu / Karolina Kędziora

Skład i oprawa graficzna / Marianna Wybieralska

Partner projektu / ELSA Poland

Projekt realizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

POLSKIE TOWARZYSTWO
PRAWA ANTYDISKRYMINACYJNEGO

Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego
ul. Szpitalna 5 lok. 6a
00-031 Warszawa
www.ptpa.org.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone. Wykorzystywanie zawartych w publikacji tekstów, zarówno w całości, jak i we fragmentach, stanowi naruszenie praw autorskich i jest karalne. Dotyczy to również tłumaczenia, powielania, wykonywania mikrofilmów i reprodukcji metodami elektronicznymi.

ISBN 978-83-944572-2-8

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
1 Plan pracy i metodologia	6
1.1. Konsultacje ze specjalistkami i specjalistami	7
1.2. Kwestionariusz	8
1.3. Zebranie danych statystycznych z sądów	9
1.4. Wybór sądów	12
1.5. Wnioski o dostęp do akt – główna metoda badawcza	12
1.6. Alternatywna metoda badawcza	14
2 Zebrane dane statystyczne z sądów	15
2.1. Dystrybucja spraw pomiędzy sądami	15
2.2. Proporcja powództw uznanych do wniesionych	15
2.3. Oddalone powództwa	16
3 Wyniki badania	17
3.1. Konieczność zastosowania alternatywnej metody badawczej	17
3.2. Rezultaty monitoringu prowadzonego przez pełnomocników i pełnomocniczki	17
3.3. Rozprawy	18
3.3. Umowy prorogacyjne	18
3.3. Osoby składające powództwo	18
3.3. Uwagi	18
4 Podsumowanie i wnioski	19

WSTĘP

„W prawie polskim, mimo podejmowanych prób legislacyjnych, postulatów Rzecznika Praw Obywatelskich¹ i nieustającego zaangażowania organizacji społecznych, nie istnieją przepisy regulujące uzgodnienie płci (tj. dokonania odpowiednich zmian prawnych oznaczenia płci i dokumentów, tak aby były zgodne z płcią odczuwaną)” – czytamy w przewodniku dla sędziów i pełnomocników Rzecznika Praw Obywatelskich wydanego w 2020 r. [*Biuletyn RPO 2020, nr 2, Zasada Równego Traktowania. Prawo i praktyka, nr 28*]. Tymi samymi słowami możemy opisać raport z przeprowadzonego przez nas projektu społecznego.

Postępowania dotyczące uzgodnienia płci od lat stanowią to samo wyzwanie nie tylko dla sądownictwa, które utrzymuje standard postępowania umożliwiający ochronę praw osób transpłciowych w oparciu o art. 189 kodeksu postępowania cywilnego od lat 90. XX wieku, lecz także dla ustawodawcy, który problemu kolejne lata nie dostrzega, a wręcz dostrzegać nie chce. Według przytoczonego przewodnika Rzecznika Praw Obywatelskich, w latach 2014–2019 stosowne powództwo o uzgodnienie płci zostało wniesione przez prawie 650 osób. Nie jest to znikoma liczba postępowań, w szczególności, gdy każdego roku było ich odpowiednio więcej. Tak też, na przełomie lat 2020-2021 postępowań o uzgodnienie wszczęto ponad 500.

Istotność tego tematu zbudowana jest z szeregu przesłanek, poczynając od ochrony przypisanej i niezbywalnej godności człowieka, uwzględniając ładunek emocjonalny obciążający zdrowie psychiczne osób wytaczających powództwo, kończąc na konieczności jak najpełniejszej ochrony praw i wolności człowieka. W sytuacji, gdy niemożliwym jest wykorzystania ustawodawczego narzędzia do uregulowania sytuacji prawnej osób transpłciowych niezbędnym (a wręcz wymaganym) jest posunięcie się do nie tylko wytworzenia ale i spopularyzowania już istniejących narzędzi umożliwiających realizować cele państwa opartego na zasadach równości, demokracji i praworządności.

Narzędzia umożliwiające realizację ochrony praw i wolności osób transpłciowych przedstawiane „publice procesowej” były już niejednokrotnie. Najistotniejszymi dokumentami w zakresie tej popularyzacji są przede wszystkim przytoczony wyżej przewodnik Rzecznika Praw Obywatelskich wydany w 2020 r. [*Biuletyn RPO 2020, nr 2, Zasada Równego Traktowania. Prawo i praktyka, nr 28*], a także publikacja „Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce – raport z badań i propozycje zmian” pod redakcją Wiktora Dynarskiego i Krzysztofa Śmiszka [*Fundacja Trans-Fuzja, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, Wydanie 1, Warszawa 2013*]. Te dwie publikacje stanowią swoisty fundament do wykorzystania narzędzi systemowych do jak najpełniejszej ochrony praw i wolności osób transpłciowych w aktualnie panujących warunkach, bez udziału aparatu ustawodawczego – niezbędnego do zagwarantowania tej ochrony w pełni, lecz niechętnego do podjęcia tego działania.

Narzędziami umożliwiającymi nam prowadzenie opisanej wyżej ochrony w sferze procesowej (sądowej) są przede wszystkim tak zwane „dobre praktyki”, czyli praktyki, które pozwalają stronie powodowej (osobie transpłciowej wytaczającej powództwo o uzgodnienie płci) uniknąć jakiegokolwiek dysonansu lub poczucia dyskryminacji i wykluczenia. Przykładem takiej dobrej praktyki może być dostosowanie się przez sędziów (i pełnomocników, prokuratorów i innych uczestników) do rekomendacji Rzecznika Praw Obywatelskich i zwracanie się do strony powodowej w sposób przez nią preferowany lub – ewentualnie – bezosobowo. Ponadto, istotną dobrą praktyką jest dostosowanie postępowania do standardów europejskich i przyjęcie rekomendacji, aby jedynym dokumentem medycznym wymaganym od osoby transpłciowej była formalna diagnoza lekarzy specjalistów stwierdzająca transpłciowość (dysforię płciową), niezależnie od stadium tranzytu medycznej lub nawet jej braku. Ponadto, warto wprowadzić standard wzywania prokuratora do udziału w postępowaniu tylko w wyjątkowych przypadkach, gdy jest to faktycznie niezbędne dla ochrony praworządności, interesu społecznego i praw – praktyka dotychczasowa pokazuje, udział prokuratora wydłuża postępowanie (nawet o kilka lat – II CSK 371/18), a wydłużenie to jest nie tylko niecelowe ale przede wszystkim szkodliwe.

Narzędzi (w tym dobrych praktyk) jest wiele. Jeśli chcemy budować praworządne państwo oparte o zasadę równości, w którym prawa i wolności obywateli są respektowane, to żadna grupa społeczna nie powinna być jakkolwiek pozostawiona w tyle. Dlatego też, spopularyzowanie narzędzi pozwalających na ochronę praw i wolności osób transpłciowych jest ważne, bowiem nigdy nie osiągniemy państwa „równego” jeśli pozwolimy komukolwiek być osamotnionym.

Rozdział 1

PLAN PRACY I METODOLOGIA

Jak wspomniano we wstępie, głównym założeniem projektu społecznego było znalezienie przykładów dobrych praktyk sędziów w sprawach o uzgodnienie płci. W tym celu, autorki i autor projektu zaproponowali następujący harmonogram działania:

1. **Konsultacje ze specjalistkami i specjalistami** w celu zweryfikowania założeń projektu, jego znaczenia dla praktyki zarówno z perspektywy osób w procesie uzgadniania płci, jak i pełnomocniczek i pełnomocników, a także weryfikacji planowanych metod badawczych. Ponadto konsultacjom podlegał zakres badanych zagadnień oraz wybór sądów, w których konsultowane osoby spotkały się z pozytywnymi przykładami zachowań sędziów.
2. **Stworzenie kwestionariusza** z zagadnieniami prawnymi, które mają być badane w trakcie realizacji projektu społecznego. Na wstępie autorki i autor projektu zidentyfikowali szereg zagadnień wartych zbadania. Następnie zagadnienia zweryfikowano pod kątem realnej możliwości ich zbadania wybraną metodą badawczą. Z wybranych zagadnień stworzono kwestionariusz.
3. **Zebranie danych statystycznych z sądów.** W celu wyboru sądów, z których dane będą zbierane podczas realizacji głównej części projektu najpierw, należało dowiedzieć się ile w danych sądach było spraw o uzgodnienie płci w latach podlegających badaniu. Dane te zostały zebrane poprzez wnioski o dostęp do informacji publicznej.

4. **Wybór sądów.** Pierwszym krokiem w wyborze sądów było zebranie informacji o dobrych praktykach, z którymi w poszczególnych sądach spotkali się konsultowani specjaliści i specjalistki. Następnie zespół sprawdził ile we wskazanych sądach było spraw o uzgodnienie płci.
5. **Wnioski o dostęp do akt.** Założoną główną metodą badawczą w projekcie społecznym było badanie akt. Przeprowadzony został szczegółowy research dotyczący podstawy prawnej, na jakiej o taki dostęp można wnioskować. Wysłane zostały wnioski o zgodę na dostęp do akt.
6. **Alternatywna metoda badawcza.** Zaplanowana została alternatywna metoda badawcza w przypadku odmowy dostępu do akt lub innych przeszkód napotkanych podczas przeprowadzania projektu społecznego.

1.1 Konsultacje ze specjalistkami i specjalistami

Przeprowadzone konsultacje miały odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Czy założenia projektu w rzeczywistości odpowiadają na potrzeby jego adresatów? W szczególności czy wyniki badania będą miały znaczenie w postępowaniach o uzgodnienie płci zarówno z perspektywy pełnomocników i pełnomocniczek, jak i osób biorących udział w tym procesie.
2. Czy dobrane metody badawcze – badanie akt, w tym protokołów spraw – jest adekwatne do zamierzonych celów?
3. Czy lista zagadnień do zbadania jest wyczerpująca? Czy zostały w niej uwzględnione wszystkie istotne zagadnienia?
4. W jakich sądach konsultowane osoby spotkały się z pozytywnymi przykładami praktyk sędziów?

Skonsultowano się z następującymi osobami:

- Osoba reprezentująca powodów i powódki w sprawach o uzgodnienie płci;
- Osoba pracująca w organizacji pozarządowej zajmującej się prawami osób transpłciowych;
- Osoba, która uczestniczyła w procesie uzgadniania płci, a także działa aktywistycznie na rzecz praw osób transpłciowych.

W trakcie konsultacji uzyskano następujące odpowiedzi na zadane pytania:

Ad 1. Wszystkie konsultowane osoby podkreśliły istotę projektu dla procesów o uzgodnienie płci w Polsce. Wskazywano na to, że lista dobrych praktyk, na które można powoływać się w procesie, będzie skutecznym narzędziem, wskazującym sędziom, że konkretne postępowanie nie jest bezprecedensowe. Może to przyczynić się do poprawy sytuacji osób transpłciowych, dla których przechodzenie przez proces uzgodnienia płci bywa traumatyzujący.

Ad 2. Osoby konsultowane były zdania, że badanie akt jest adekwatną metodą pozyskania informacji o praktykach sędziów co do większości poruszanych zagadnień. Jedna z konsultowanych osób wskazała, że badanie używanych przez sędziów zaimków oraz imion (czy sędzia używa tzw deadname, czy imienia, którego powód lub powódka używa na co dzień) nie jest możliwe bez przesłuchania audio-protokołów z rozpraw. Osoba ta wskazała, że protokołach pisemnych nie zawsze znajdują się adekwatne informacje choćby dlatego że zdarzają się sytuacje, że sędzia dyktuje zapis protokołu, co może różnić się od tego co dokładnie padło na sali sądowej. Dodatkowo zdarzają się sytuacje, w których sędziowie zwracają się do pozwanego lub powódki w różny sposób podczas rozpraw. W związku z tym, zespół autorski zrezygnował z badania używanych zaimków i imion, gdyż wyniki takiego badania mogłyby być nieadekwatne do rzeczywistości.

Ad 3. Wśród dodatkowych kwestii, na które wskazywały osoby konsultowane znajdowała się w szczególności konieczność zbadania czy w postępowaniu uczestniczył prokurator oraz tego jak aktywny był.

Ad 4. Osoby konsultowane wskazały następujące sądy: Białystok, Kielce, Koszalin, Lublin, Opole, Ostrołęka, Płock, Siedlce, Słupsk i Zamość.

1.2 Kwestionariusz

Zespół autorski zidentyfikował następujące zagadnienia do zbadania.

1. Biegły
  - a. Czy w sprawie powołany był biegły?
  - b. Jeśli tak – jaki był koszt opinii?
  - c. Jeśli tak – czy sąd nałożył na powoda lub powódkę obowiązek wpłacenia zaliczki na poczet opinii biegłego?
  - d. Jeśli tak – gdzie było biuro biegłego, w którym odbyło się badanie?
  - e. Jeśli tak – ile stron miała opinia biegłego?
  - f. Jeśli tak – czy w tezie dowodowej jest mowa o orientacji seksualnej powoda lub powódki?
  - g. Jeśli tak – czy w tezie jest mowa o życiu seksualnym powoda lub powódki?

2. Koszty
  - a. Czy powód lub powódka składali wniosek o zwolnienie z kosztów sądowych?
  - b. Jeśli tak – czy zwolnienie od kosztów zostało przyznane?
  - c. Jak podzielone zostały koszty w wyroku?
3. Umowa o właściwość sądu
  - a. Czy strony zawarły umowę o właściwość sądu?
  - b. Jeśli tak – czy sąd respektował umowę o właściwość sądu?
4. Czas trwania postępowania
  - a. W jakim dniu pozew wpłynął do sądu?
  - b. W jakim dniu został wydany wyrok?
5. Rozprawy
  - a. Czy w sprawie wyznaczono rozprawę?
  - b. Jeśli tak – ile rozpraw wyznaczono?
  - c. Jeśli nie – czy sprawa została rozstrzygnięta na posiedzeniu niejawnym?
6. Prokurator
  - a. Czy sędzia zawiadomił prokuratora o toczącym się postępowaniu?
  - b. Czy do postępowania wstąpił prokurator?
7. Pozwani (rodzice)
  - a. Czy pozwani (rodzice) uznali powództwo?
  - b. Czy pozwani (rodzice) zgłaszali wnioski dowodowe?
  - c. Czy sąd pominął wnioski dowodowe pozwanych (rodziców)?
8. Wiek powoda lub powódki
  - a. Czy powód lub powódka w momencie wniesienia powództwa była małoletnia?
  - b. Czy powód lub powódka w momencie wydania wyroku powództwa była małoletnia?
9. Kurator
  - a. Jeśli jeden z rodziców powoda lub powódki nie był znany – czy sąd powołał kuratora?

1.3 Zebranie danych statystycznych z sądów

Kolejnym z etapów realizacji projektu było pozyskanie informacji o ilości przeprowadzonych postępowań o ustalenie płci w latach 2020–2021 w poszczególnych

sądach okręgowych w Polsce. Dane statystyczne uzyskane z sądów, pozwoliły ocenić częstotliwość prowadzonych postępowań, a co istotniejsze wskazać rozstrzygnięcia jakie zapadają na ich kanwie.

W badaniach postanowiono skupić się na najnowszym orzecznictwie. Wyniki projektu miały stanowić swoiste uzupełnienie i pogłębienie analiz zawartych w publikacji Rzecznika Praw Obywatelskich „Postępowania w sprawach o ustalenie płci. Przewodnik dla sędziów i pełnomocników¹” z 2020 r., gdzie oprócz dobrych praktyk, wskazano aktualne standardy orzecznicze, powołując się na wyroki zapadłe do 2019 r.

Wniosek o udostępnienie informacji publicznej został oparty na art. 10 ust. 1 w zw. z 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. 2001 Nr 112 poz. 1198). Pismo skierowano do wszystkich sądów okręgowych, a więc do wszystkich sądów w Polsce, właściwych rzeczowo do rozpoznania spraw o ustalenie płci. We wniosku zwrócono się o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Ilość wniesionych powództw o uzgodnienie płci do sądu okręgowego w latach 2020–2021;
2. Ilość zakończonych spraw o uzgodnienie płci w sądzie okręgowym w latach 2020–2021;
3. Ilość uznanych powództw w sprawach o uzgodnienie płci w sądzie okręgowym w latach 2020–2021;
4. Ilość oddalonych powództw w sprawach o uzgodnienie płci w sądzie okręgowym w latach 2020–2021;
5. Ilość odrzuconych powództw w sprawach o uzgodnienie płci w sądzie okręgowym w latach 2020–2021.

W przeważającej większości, prezesi sądów udzielili odpowiedzi na wystosowany wniosek. Tylko w jednym przypadku, w Sądzie Okręgowym w Warszawie uznano, iż pismo dotyczy żądania uzyskania informacji przetworzonej, która nie może zostać udostępniona bez wykazania w jakim zakresie jej pozyskanie jest szczególnie istotne dla interesu publicznego. Tym samym w projekcie udało się uzyskać informacje o ilości toczonych postępowań w sprawach o ustalenie płci w 2020–2021 r. w prawie całej Polsce.

Powzięcie szczegółowych informacji o ilości postępowań i ich wyniku, było konieczne do przeprowadzenia drugiego z etapu projektu tj. wytypowania sądów, z których akta w poszczególnych sprawach zostaną szczegółowo przeanalizowane.

1 Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2020, nr 2 Zasada Równego Traktowania. Prawo i praktyka, nr 28, *Postępowania w sprawach o ustalenie płci – przewodnik dla sędziów i pełnomocników*, źródło: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Postepowania_w_sprawach_o_ustalenie_plci.pdf, dostęp: 17.12.2022

Sąd	Wniesione	Zakończone	Powództwa uznane	Powództwa oddalone	Powództwa odrzucone	Proporcja uznanych powództw
SO Lublin	29	17	17	0	0	0,59
SO Przemysł	5	3	3	0	0	0,60
SO Zamość	7	7	7	0	0	1,00
SO Elbląg	11	9	5	0	0	0,45
SO Białystok	10	9	9	0	0	0,90
SO Suwałki	3	2	2	0	0	0,67
SO Bielsko-Biała	8	3	3	0	0	0,38
SO Radom	4	1	1	0	0	0,25
SO Kielce	14	9	9	0	0	0,64
SO Ostrołęka	2	1	0	1	0	0,00
SO Reszów	6	4	3	1	0	0,50
SO Siedlce	10	8	8	0	0	0,80
SO Rybnik	6	4	4	0	0	0,67
SO Toruń	9	5	4	0	0	0,44
SO Kalisz	7	6	6	0	0	0,86
SO Gliwice	12	9	7	1	0	0,58
SO Legnica	12	8	6	0	0	0,50
SO Płock	13	9	9	0	0	0,69
SO Opole	19	16	14	0	0	0,74
SO Warszawa-Praga	22	19	17	0	0	0,77
SO Słupsk	12	6	5	0	1	0,42
SO Jelenia Góra	2	1	1	0	0	0,50
SO Włocławek	3	2	2	0	0	0,67
SO Częstochowa	5	1	1	0	0	0,20
SO Gdańsk	30	22	19	0	0	0,63
SO Konin	3	3	3	0	0	1,00
SO Piotrków Tryb	4	2	2	0	0	0,50
SO Łódź	21	22	20	0	0	0,95
SO Tarnobrzeg	3	1	1	0	0	0,33
SO Sieradz	11	9	7	0	0	0,64
SO Koszalin	7	8	8	0	0	1,14
SO Olsztyn	8	5	4	0	0	0,50

SO Świdnica	10	7	6	0	1	0,60
SO Tarnów	1	2	2	0	0	2,00
SO Krosno	2	1	1	0	0	0,50
SO Łomża	1	3	3	0	0	3,00
SO Katowice	37	28	28	0	0	0,76
SO Zielona Góra	8	2	2	0	0	0,25
SO Gorzów Wlk.	8	3	2	0	0	0,25
SO Poznań	4	3	2	0	1	0,5
SO Wrocław	39	29	20	1	0	0,51
SO Bydgoszcz	21	6	5	0	1	0,24
SO Kraków	54	25	19	0	0	0,35

1.4 Wybór sądów

Spośród sądów, które zostały wyłonione w trakcie konsultacji, jako takie w których występują dobre praktyki, wybrane zostało 7 sądów. Są to sądy, w których jest większa ilość spraw, co wynika z wniosków o informację publiczną. Wybrane sądy to Sądy okręgowe w Kielcach, Koszalinie, Lublinie, Opolu, Siedlcach, Słupsku i Zamościu.

1.5 Wnioski o dostęp do akt – główna metoda badawcza

Głównym założeniem projektu było przeprowadzenie dokładnej analizy akt poszczególnych spraw o ustalenie płci. Jak zostało wskazane to powyżej, do realizacji niniejszego założenia konieczne było uzyskanie informacji statystycznych o wszystkich toczących się postępowaniach, a następnie wytypowanie konkretnych sądów, do których należało się zwrócić z wnioskiem o udostępnienie akt spraw sądowych.

W celu sporządzenia stosownego wniosku, konieczne było przeprowadzenie researchu prawnego, który pozwolił określić podstawę prawną zezwalającą na udostępnienie akt sprawy osobom trzecim, niezwiązanym z toczącym się postępowaniem.

Polskie przepisy ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. kodeksu postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.) (dalej także jako: k.p.c), dają prawo na przeglądanie akt sprawy toczącej się w trybie procesowym jedynie stronom i uczestnikom postępowania. W przypadku postępowania nieprocesowego,

ustawa rozszerza krąg podmiotów uprawnionych, określając w art. 525 k.p.c., iż *„Akta sprawy dostępne są dla uczestników postępowania oraz za zezwoleniem przewodniczącego dla każdego, kto potrzebę przejrzania dostatecznie usprawiedliwi.”*. Niestety, z uwagi na fakt, iż toczące się postępowania w sprawach o ustalenie płci są oparte na art. 189 k.p.c, a tym samym toczą się w trybie postępowania procesowego, skorzystanie z przedmiotowej podstawy prawnej było niemożliwe.

Jednocześnie polskie przepisy, przewidują sytuacje kiedy dostęp do akt sądowych przez osoby trzecie będzie usprawiedliwiony. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulaminu urzędowania sądów powszechnych (dalej także jako: „Regulamin”) dostęp do akt sądowych jest możliwy w przypadku wykazania istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa (§ 130 ust. 1), a także w przypadku wykorzystania akt do celów naukowo-badawczych (§ 133 ust. 11).

Z uwagi na możliwe trudności w wykazaniu uprawnienia wynikającego z przepisów prawa, zdecydowano się na skorzystanie z drugiej ze ścieżek i wystosowaniu wniosku w oparciu o § 133 ust. 11 regulaminu – *„Akta spraw zakończonych mogą być udostępniane jednostkom organizacyjnym prowadzącym działalność naukową lub badawczo-rozwojową.”*

Wniosek o udostępnienie akt sądowych kierowany jest do prezesa sądu. Jak wskazuje przepis, wymagane jest aby w piśmie zamieścić informacje na temat celu i zakresu badania naukowego oraz uzasadnić konieczność otrzymania dostępu do akt. We wniosku należy wskazać konkretne sygnatury spraw bądź określić poszczególną kategorię postępowań. W większości przypadków sądy na swoich stronach internetowych publikują informacje odnośnie całej procedury uzyskiwania akt, w tym także udostępniają wzory wniosków wraz ze wskazaniem niezbędnych załączników. Do wniosku należy bowiem dołączyć oświadczenie o wyrażeniu zgody na przetwarzanie danych osobowych, oświadczenie związane z przetwarzaniem udostępnionych danych osobowych, oświadczenie o zachowaniu poufności oraz podpisaną klauzulę informacyjną. Ponadto, niektóre z sądów wymagają przedłożenia zaświadczenia z uprawnionej instytucji, potwierdzającego fakt przygotowywania pracy naukowo – badawczej.

We wniosku w niniejszym projekcie, powołano się przede wszystkim na fakt, iż Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego jako organizacja działająca w obszarze praw człowieka, bada realizację standardów antydyskryminacyjnych na poziomie stanowienia i stosowania prawa, zajmuje się edukacją, a jednym z jego celów jest popieranie rozwoju nauki prawa antydyskryminacyjnego, upowszechnianie wiedzy w tym zakresie oraz aktywne działanie na rzecz zwalczania dyskryminacji, realizowane m.in. poprzez badania naukowe oraz przygotowywanie ekspertyz. Ponadto, we wniosku opisano projekt badawczy monitoringu akt

sądowych w sprawach o ustalenie płci, a także wskazano cel, jaki mu przyświeca.

Wnioski zdecydowano się wysłać do 7 sądów okręgowych – Kielc, Koszalina, Lublina, Opola, Siedlec, Słupska i Zamościa. Jako wnioskodawczynię wskazano członkinię zarządu PTPA, upoważnioną do działania w imieniu organizacji. Założono, iż w przypadku uzyskania zgody od sądów, wnioskodawczyni na mocy pełnomocnictw, upoważni osoby trzecie – realizatorów projektu, które samodzielnie nie mogły wystosować wniosków, z uwagi na brak możliwości działania w imieniu PTPA - do przeglądania akt sądowych.

Sądy uznawały zaprezentowaną argumentacją odnośnie celu badawczo-naukowego, prowadzonego projektu, a jedyny problem jaki wystąpił w toku całej procedury dotyczył kwestii upoważnienia osób trzecich przez wnioskodawczynię do przeglądania akt w jej imieniu. Część sądów wyrażała zgodę na wskazanie innej osoby i przedłożenie pełnomocnictwa, pozostałe zaś informowały, że zgoda jest imienna, a tym samym nie ma możliwości upoważnienia osób trzecich do realizacji przeglądania akt. Wobec zaistnienia przedmiotowego problemu, pojawiła się konieczność przekształcenia pierwotnego planu i wdrożenia alternatywnych rozwiązań.

1.6 Alternatywna metoda badawcza

Alternatywna metoda badawcza polegała na wykorzystaniu networkingu i sieci kontaktów do pełnomocników i pełnomocniczek działających w sprawach o uzgodnienie płci. Pełnomocnicy i pełnomocniczki, biorąc udział w postępowaniach w różnych miastach Polski, zbierają informacje na temat stanu przestrzegania standardów praw człowieka w prowadzonych sprawach. Rezultatem wewnętrznych ewidencji prowadzonych przez pełnomocników i pełnomocniczki jest baza wiedzy na temat realizacji przez wymiar sprawiedliwości „dobrych praktyk” w sprawach o uzgodnienie płci. Wskazane materiały zostały udostępnione dzięki uprzejmości Mileny Adamczewskiej-Stachury, osoby członkowskiej Stowarzyszenia Miłość Nie Wyklucza.

Rozdział 2

ZEBRANE DANE STATYSTYCZNE Z SĄDÓW

2.1 Dystrybucja spraw pomiędzy sądami

Otrzymane odpowiedzi pozwoliły nam zauważyć trendy oraz potencjalne problemy w praktyce postępowań o ustalenie płci. Łącznie w ciągu lat 2020-2021 wniesiono do wybranych Sądów 530 pozwy o ustalenie płci. Rozkład spraw był bardzo nierównomierny – 7 spośród 45 sądów rozpoznawało 43,96% wszystkich pozwów o ustalenie płci.

Sądy o najwyższym obłożeniu to: Kraków, Wrocław, Katowice, Gdańsk, Lublin, Warszawa-Praga oraz Szczecin. Wyniki te nie mogą zaskakiwać jednak pokazują nam różne sądowe rzeczywistości w kontekście praktyki postępowań o ustalenie płci. Różny poziom natężenia spraw o ustalenie płci może potencjalnie wpływać na bardziej lub mniej komfortowy dla powodów sposób prowadzenia postępowania. W przypadku sądów o większej ilości spraw, moglibyśmy mieć do czynienia z większym przeciążeniem sędziów i w konsekwencji dłuższym czasie załatwiania spraw. Natomiast brak wypracowanej praktyki mogłoby negatywnie odbijać się na poziom wiedzy oraz świadomości potrzebny do stosowania dobrych praktyk w postępowaniach o ustalenie płci. Zebrane wyniki pozwalają nam stawiać wstępne hipotezy, być punktem wyjścia do bardziej szczegółowych badań.

2.2 Proporcja powództw uznanych do wniesionych

Na podstawie informacji udzielonych od sądów mogliśmy obliczyć, że na każdą sprawę wniesioną w ciągu dwóch ostatnich lat – 0,6 kończy się uznaniem powództwa. Co ciekawe wyniki te praktycznie nie różnią się w przypadku wyżej wymienionych sądów o największym obłożeniu (wskaźnik 0,59) i pozostałych sądów (wskaźnik 0,61).

2.3 Oddalone powództwa

Cztery sądy oddaliły po jednym powództwie o ustalenie płci. Były to sądy w Ostrołęce, Rzeszowie, Gliwicach i Wrocławiu. Oddalenie powództwa oznacza, że zostało one rozpatrzone merytorycznie a sąd nie przychylił się do treści pozwu. Ciężko sobie wyobrazić przypadki, w których osoby wnoszą powództwa o ustalenie płci, które nie zasługują na uwzględnienie. Powody przez które sądy oddalają pozwy powinny zostać zbadane podczas szczegółowych badań.

Rozdział 3

WYNIKI BADANIA

3.1 Konieczność zastosowania alternatywnej metody badawczej

Jak wskazano w pkt. 2 powyżej, realizacja metody polegającej na badaniu akt sądowych okazała się utrudniona z uwagi na problemy natury formalno-technicznej dotyczących kwestii upoważnienia osób trzecich przez wnioskodawczynię do przeglądania akt w jej imieniu.

W celu wzmocnienia wiarygodności przedstawionych sądom wniosków o dostęp do akt jako wnioskodawczynię wskazano członkinię zarządu PTPA, upoważnioną do działania w imieniu organizacji. Założono bowiem, iż w przypadku uzyskania zgody od sądów, wnioskodawczyni na mocy pełnomocnictw, upoważni realizatorów projektu do przeglądania akt sądowych.

Jednak w praktyce założenie to okazało się błędne. Większość sądów uznawała bowiem, że zgoda na dostęp do akt jest imienna, co oznacza, że nie ma możliwości udzielenia osobom trzecim upoważnienia do przeglądania akt.

W związku z powyższym pojawiła się konieczność przekształcenia pierwotnego planu i wdrożenia alternatywnej metody badawczej, opisanej w pkt. 2 powyżej.

3.2 Rezultaty monitoringu prowadzonego przez pełnomocników i pełnomocniczki

Informacje od pełnomocników i pełnomocniczek obejmowały 23 sprawy wniesione w Sądach Okręgowych w Słupsku, Piotrkowie Trybunalskim, Katowicach, Opolu, Szczecinie, Krakowie, Warszawie, Elblągu oraz Łodzi. W 4 sprawach zostały wydane opinie biegłych, przy czym ani razu nie wydano więcej niż jednej opinii.

3.3 Rozprawy

Bardzo niepokojącym była częsta praktyka wyznaczania rozpraw – na 23 analizowane sprawy, sądy wyznały rozprawę w 17 z nich. W żadnym postępowaniu nie wyznaczono więcej niż jednej rozprawy. Jedynie w 6 postępowaniach powództwa zakończyły się orzeczeniem wydanym na posiedzeniu niejawnym bez odbycia się żadnej rozprawy, a 2 orzeczenia zostały wydane na posiedzeniu niejawnym po odbyciu się jednej rozprawy.

3.4 Umowy prorogacyjne

W 8 przypadkach strony zawarły umowę prorogacyjną, czyli strony zdecydowały się na wybór danego sądu do rozpoznania powództwa. Za każdym razem umowa została uznana przez sąd.

3.5 Osoby składające powództwo

Tylko jednym przypadku sąd w wyroku orzekł również o zmianie imienia osoby składającej powództwo. Warto zwrócić uwagę, że każda z analizowanych spraw dotyczyła osób pozostających w terapii hormonalnej, a 10 z 17 osób ustalających męską płęć metrykalną przeszło również mastektomię. W dalszych badaniach należałoby zaobserwować czy wyniki postępowań oraz zachowania sądów nie różnią się dla osób transpłciowych, które w momencie wznoszenia powództwa nie są w terapii hormonalnej ani nie są po operacjach chirurgicznych. Dwie reprezentowane osoby były małoletnimi w wieku 17 lat.

3.6 Uwagi

Analizując treść dodatkowych uwag uzupełniających zgromadzone statystki możemy zaobserwować, że głównym problemem było długie oczekiwanie na rozpatrzenie sprawy, w niektórych przypadkach przekraczające rok. Wyznaczenie rozprawy lub wydawanie orzeczenia na posiedzeniu niejawnym nie było decydujące – jedna sprawa ciągnęła się przez 18 miesięcy pomimo braku wyznaczenia ani jednej rozprawy, a inne były załatwiane na krótkich rozprawach 2 tygodnie po wniesieniu powództwa. W jednym przypadku sąd zwracał się do osoby składającej powództwo wybranym zaimkiem i imieniem.

W dwóch przypadkach sądy oddaliły powództwo. Okazuje się, że nawet osoby pozostające w terapii hormonalnej i po odbytych zabiegach chirurgicznych, wciąż są zagrożone uprzedzeniami sądów i zmuszone do walki o swoje prawa w kolejnych instancjach.

Rozdział 4

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Zaprezentowana publikacja, w swoim założeniu miała stanowić swoiste uzupełnienie pojawiających się w dotychczasowej literaturze, standardów, które winny obowiązywać w postępowaniach o ustalenie płci. Zdając sobie sprawę, z niestety w dalszym ciągu aktualnego problemu nie tylko prawnego, ale przede wszystkim społecznego, z jakim przychodzi się mierzyć na co dzień osobom transpłciowym, obraliśmy za zadanie stworzenie swoistego kompendium „dobrych praktyk sądowych”. Zależało nam na wskazaniu, że przy obowiązujących przepisach prawnych, możliwe jest przeprowadzenie sprawnego i nieobarczającego nadmienienie psychicznie stronę, postępowania. W tym celu, tak ważne było przedstawienie spraw, w których sędziowie korzystają z instrumentów procesowych jakimi dysponują, a nadto, którzy wykazują się nieprzeciętną, a tak ważną w tej pracy wrażliwością i uważnością nakierowaną na drugiego człowieka. Chcieliśmy podkreślić, że nic nie stoi na przeszkodzie by wydać pomyśle dla strony orzeczenie bez powoływania biegłego czy nawet przeprowadzania rozprawy. Zależało nam by jasno wybrzmiało, że istnieją w Polsce sądy i sędziowie, którzy respektują preferowaną przez stronę formę zaimków, nie pogłębiając tym samym dysforii płciowej i dostrzegając zza ławy sędziowskiej, człowieka, który walczy o prawo do bycia sobą. Planowana publikacja, miała stanowić inspirację dla pełnomocników, poszukujących sądów, które przeprowadzają postępowania zgodnie z zasadami równości, a także być impulsem dla sędziów, dysponujących niższym doświadczeniem w przedmiotowych sprawach, którzy mogliby dostrzec, jak da się, a przede wszystkim jak warto – prowadzić postępowania o ustalenie płci.

Choć pierwotnych założeń projektu, z uwagi na powstające po drodze perturbacje, nie udało się do końca osiągnąć, należy zauważyć, iż pozyskano niezwykle istotne dane o liczbie toczących się w latach 2020–2021 postępowaniach w całej Polsce, a także o ich wynikach. Nadto, opracowano pulę pytań, weryfikujących dane postępowanie i oceniające jego przebieg, które z pewnością mogą się przysłużyć w przyszłości.

Z dzisiejszego punktu widzenia, zdajemy sobie sprawę, że całościowa realizacja, początkowych założeń projektu, wymaga zdecydowanie większej ilości czasu. Wielowymiarowość działań, jakie należy podjąć w celu skrupulatnego przeanalizowania akt sądowych poszczególnych spraw, w różnych sądach w Polsce, a następnie wyciągnięcia i opracowania na ich kanwie, rzeczowych wniosków i rekomendacji, wymaga wzmożonego nakładu pracy. Uważamy, że realizacja przedmiotowego przedsięwzięcia, zasługuje na wsparcie, mogące przyjąć formę chociażby grantu, dedykowanego określoneemu w projekcie celowi. Zdajemy sobie sprawę, że zyskując pomoc finansową, a nadto dysponując dłuższym okresem na finalizację konceptu, bylibyśmy w stanie w całości urzeczywistnić założony plan. Jednocześnie, wierzymy w sens niniejszego projektu i dostrzegając jego doniosłość społeczną, wyrażamy chęć kontynuowania przedmiotowego przedsięwzięcia w przyszłości. U jego podstaw stoją bowiem ideały równości i założenia państwa demokratycznego. Wierzymy, że budując je, poprzez popularyzację dobrych praktyk w sprawach o ustalenie płci jesteśmy w stanie zmienić rzeczywistość wielu osób, które każdego dnia w Polsce walczą o to by móc być sobą.

Akademia
Równości

Iceland
Liechtenstein
Norway

Active
citizens fund

POLSKIE TOWARZYSTWO
PRAWA ANTYDYSKRYMINACYJNEGO